

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE ÇEVRESEL GÜVENLİK: TÜRKİYE ÖRNEĞİ*

CLIMATE CHANGE AND ENVIRONMENTAL SECURITY: THE CASE OF TURKEY

Sezen KAYA** & Aslı ILGIT***

ÖZ

1980’li yıllardan itibaren Uluslararası ilişkiler disiplininde görülen güvenlik kavramındaki “genişleme” aralarında çevresel güvenliğin de olduğu farklı güvenlik tanımlarını ortaya çıkarmış, iklim değişikliği gibi çevresel sorunlar uluslararası sistemde mücadeleyi gerektiren küresel bir güvenlik sorunu olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu çerçevede, iklim değişikliğinden en çok etkilenmesi beklenen Akdeniz Havzası’nda yer alan Türkiye’de çevre ve iklim değişikliği sorunlarının nasıl algılandığı önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma, 2002-2019 yılları arasında Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) döneminde hükümetlerin iklim değişikliği konusuna ve daha genelde çevre ve güvenlik arasındaki ilişkiye yönelik bakış açısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, Kopenhag Okulu’nun siyasallaştırma ve güvenikleştirme çerçevesine dayanarak yapılan bu çalışma 2000’li yıllarda hükümetlerin iklim değişikliğini bir problem olarak görünür kıldığını, bu

* Bu çalışma Sezen KAYA’nın Çukurova Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans programında yazdığı “İklim Değişikliği Politikalarının Çevresel Güvenlik Bağlamında Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Kadir Has Üniv., Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, sezenkaya11@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0620-1826>.

*** Doç. Dr., Çukurova Üniv., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ailgit@cu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6560-3388>.

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 30.08.2020

Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 27.01.2021

sorunla ilgili idari, kurumsal ve siyasi girişimlerde bulunarak sınırlı da olsa sorumluluk üstlendiğini ve konuyu ağırlıklı olarak sürdürülebilir kalkınma ile birlikte ele aldığını, dolayısıyla iklim değişikliğini güvenlikleştirmek yerine siyasallaştırdığını savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Güvenlik, Siyasallaştırma, Güvenlikleştirme, İklim Değişikliği, Türkiye.

ABSTRACT

Since the 1980s, in International Relations discipline the “widening” of the concept of security led to several definitions, including environmental security, and the understanding of environmental problems such as climate change as a global security issue that requires joint efforts in the international system. Given the projections of the Mediterranean Basin to be one of the most affected regions by climate change, understanding Turkey’s perception and policies regarding environmental problems and climate change is important. This paper, thus, examines Turkey’s approach to climate change during the period from 2002 to 2019 under the Justice and Development Party rule. By drawing on the Copenhagen School’s politicization/securitization framework, this study claims that throughout the 2000s Turkish governments have made climate change visible as a problem, developed administrative, institutional and political initiatives, taken on responsibilities, albeit limited, and addressed climate change predominantly within the sustainable development framework, thereby politicized rather than securitized climate change.

Keywords: Environmental Security, Politicization, Securitization, Climate Change, Turkey.

GİRİŞ

2019 yılının Eylül ayında hem ulusal hem de uluslararası yazılı ve görsel basında sıkça yer alan “Greta ve arkadaşları, Türkiye dahil beş ülkeyi BM’ye şikayet etti” başlıklı haberler dikkatleri Türkiye’nin son dönemdeki çevre ve iklim politikalarına çekmiştir (Gazete Duvar, 2019). Türkiye siyaset gündemine

de beklenmedik bir şekilde giren bu gelişmede Birleşmiş Milletler (BM) İklim Zirvesi'nin gerçekleştiği dönemde Greta Thunberg'le birlikte on beş iklim aktivisti çocuk, iklim değişikliğinden kaynaklanan tehditlerle yeteri kadar mücadele etmeyerek çocuk haklarını ihlal ettikleri iddiasıyla Türkiye dahil beş ülkeyi (Arjantin, Brezilya, Fransa, Almanya) BM Çocuk Hakları Komitesi'ne şikayet etmiştir.¹ Bu süreçte, Türkiye'de son yıllarda artan sera gazı emisyonuna ve kömür yakıtlı termik santrallere yatırım politikalarına dikkat çekilerek, Türkiye'nin 2016 yılında Paris Anlaşması'nı imzalamasına rağmen henüz onaylamadığı belirtilmiştir (United Nations, 2019: 65-66).

Yakın dönemde yaşanan bu gelişmeyle Türkiye'nin iklim değişikliğiyle mücadelede çizdiği profil uluslararası sistemde iklim aktivistlerinin tepkisini çekmesinin yanında, daha genel anlamda Türkiye'nin çevre politikalarını da tartışmaya açmıştır. Bu noktada, iklim değişikliğinden en çok etkilenmesi beklenen Akdeniz Havzası'nda yer alan Türkiye'de, çevre sorunlarının ve bu sorunlara karşı bilinçlenmenin arttığı bir dönemde siyasi aktörlerin iklim değişikliğine bakış açısının değerlendirilmesi önem kazanmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye'de Uluslararası İlişkiler (UI) disiplinde nispeten az çalışılmış bir konu olan çevre ve güvenlik ilişkisine hükümet söylemleri ve politikaları temelinde bakmayı amaçlayan bu araştırmanın temel sorusu Türkiye'de hükümetlerin iklim değişikliğine olan yaklaşımının ne olduğu ve iklim değişikliğini nasıl değerlendirdiğidir.

Bu kapsamda, çalışma Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) 2002-2019 yılları arasında iktidarda bulunduğu dönemde, Türkiye'nin hükümet seviyesinde iklim değişikliğine olan yaklaşımını Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme/siyasallaştırma ve çevresel güvenlik çerçevesinde ele almaktadır. Bu dönemin değerlendirilmesi üç açıdan önemlidir. Birincisi, son 17 yıldır tek başına iktidarda olan AKP'nin hem parlamenter sistemde hem de 2018 yılı itibarıyla Cumhurbaşkanlığı sisteminde, yürütme ve yasama organlarında artan gücü, rolü ve yetkileriyle Türkiye siyaset alanını ve içeriğini şekillendirdiği görülmektedir. Bu açıdan çevre ve iklim değişikliği sorununda ana siyasi aktör olarak AKP hükümetlerinin yaklaşımının değerlendirilmesi önem kazanmaktadır. İkincisi, 2000'li yıllarda Türkiye'nin çevre ve iklim politikaları hem uluslararası konvansiyonlar hem de Avrupa Birliği (AB) üyelik müzakereleri çerçevesinde şekillenmeye başlamış, bu kapsamda idari, kurumsal,

¹ BM Çocuk Hakları Sözleşmesine taraf olan bu beş ülke, Sözleşme'nin İletişim Prosedürü ile ilgili İsteğe Bağlı Protokolü'nü de onaylayarak çocuk haklarına yönelik yükümlülüklerini kabul etmiş ve çocuklara Çocuk Hakları Komitesi'ne doğrudan bireysel başvuru hakkı tanımışlardır. Ayrıca bu beş ülke Sözleşme'nin İletişim Prosedürü ile ilgili İsteğe Bağlı Protokol'e taraf olan 46 ülke arasında en fazla sera gazı emisyonuna neden olan ülkelerdir (Harvey, 2020).

hukuksal ve siyasal değişiklikler ortaya çıkmıştır. Son olarak, 2000’li yıllar itibariyle hem küresel ölçekte hem de Türkiye’de ulusal ölçekte sera gazı emisyon artışından kaynaklı olarak küresel ısınmada hızlı bir artış gözlenmekte ve iklim değişikliğinin etkilerinin sıklık ve şiddetinde artış yaşanmaktadır (Wellmann, 2014: 17; IPCC, 2018). Dolayısıyla çalışmanın odaklandığı 2002-2019 yılları arasında iktidarda bulunan AKP hükümetlerinin yönetimi süresince çevre konusunda hem uluslararası hem de ulusal ölçekte önemli gelişmelerin yaşandığı ve iklim değişikliğinde “ekolojik eşik(ler)” aşılarak sorunun “iklim krizine” evrildiği görülmektedir.²

Çalışmanın temel argümanı, 2000’li yıllarda hükümetlerin iklim değişikliğini bir problem olarak görünür kıldığı, bu sorunla ilgili idari, kurumsal ve siyasi girişimlerde bulunarak sınırlı da olsa sorumluluk üstlendiği ve konuyu ağırlıklı olarak sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde ele aldığı, dolayısıyla iklim değişikliğini güvenlikleştirmek yerine siyasallaştırdığıdır. Makalenin geri kalanında ilk olarak Kopenhag Okulu’nun güvenlikleştirme/siyasallaştırma perspektifi ve iklim değişikliği ve güvenlik ilişkisini dayandırdığı çevresel güvenlik kavramı ele alınmıştır. Türkiye’de iklim değişikliği etkilerinin özetlendiği bölümden sonra 2002-2019 yılları arasında AKP hükümetleri nezdinde iklim değişikliği söylemleri ve politikaları güvenlikleştirme ve siyasallaştırma ikileminde analiz edilmiştir. Sonuç olarak, bu değerlendirmeler temelinde Türkiye’nin son dönemde hükümet seviyesinde çevre ve güvenlik ilişkisine yaklaşımı ortaya koyulmuştur.

1. KOPENHAG OKULU: GÜVENLİKLEŞTİRME/SİYASALLAŞTIRMA VE ÇEVRESEL GÜVENLİK

Kopenhag Okulu, 1980’lerin sonunda Uİ’de hakim olan Geleneksel Güvenlik Yaklaşımı’na karşı eleştirel bir yaklaşım geliştiren ve alternatif bir güvenlik anlayışının önemini savunan bir ekol olarak ortaya çıkmıştır. Bu ekol en temelde Geleneksel Güvenlik Yaklaşımı’nın güvenliği dar bir perspektiften ele aldığını belirterek devletin bekasını ilgilendiren askeri sorunları “yüksek politika” (*high politics*) ve çevre, göç, toplumsal problemler ve salgın hastalıklar vb. sorunları ise “alçak politika” (*low politics*) şeklinde gruplandırmasına karşı çıkmaktadır (Buzan, 1983: 75-83; Sandıklı ve Emekler, 2012: 7). Bu noktada, Kopenhag Okulu’nun güvenlik çalışmalarına ilk katkısı güvenlik kavramını “sektörel analiz”³ ve “güvenlikleştirme” kavramları ile yeniden tanımlayarak o

² Bu kavramların kullanımı hakkında detaylı bilgi için bkz. Carrington (2019).

³ Uluslararası sistemi meydana getiren unsurlara belirli perspektiflerden bakarak değerlendirilmelerini kolaylaştıran “sektörel analiz” yaklaşımı “askeri güvenlik, siyasi güvenlik, ekonomik güvenlik, toplumsal güvenlik ve çevresel güvenlikten” oluşmaktadır (Buzan vd., 1998: 7).

zamana kadar ikincil planda kalmış olan “alçak politika” konularının da güvenliğin kapsamına nasıl ve hangi şartlar altında girebildiğine yaptığı vurgudur (Buzan vd., 1998).

Güvenlikleştirme ve Siyasallaştırma

Kopenhag Okulu'nun dayandığı bu çerçeveye en temelde güvenlikte farklı referans nesnelere ve tehdit algılarına dikkat çekerek “Güvenlik nedir?” sorusuna “güvenlikleştirme” kavramı ile cevap vermektedir (Buzan vd., 1998: 23). Güvenliğin aslında söylemsel bir süreç olduğunu savunan bu yaklaşım, “siyasi bir topluluk içinde değerli bir referans nesnesine yönelik bir tehdit olarak ele alınan ve bu tehdide karşı acil ve olağanüstü önlemler alınması çağrısına olanak sağlayan özneler arası bir anlayışın inşa edildiğine” dikkat çeker (Buzan ve Waever, 2003: 491). Güvenliğin inşa edilme sürecinde, söz ve eylem arasındaki ilişkiye odaklanan Kopenhag Okulu, “söylenenlerin kendisi eylemdir” ifadesiyle aktörlerin konuşma eyleminin sadece bir şeyleri ifade etme biçimi değil aynı zamanda eylemde bulunma biçimi olduğunu belirtmektedir (Waever, 1995: 55; Kılıçaslan, 2016: 55). Bu çerçevede, konuşma eyleminde bulunan aktörün sözleri bir metin niteliği taşımakta ve metnin içerisinde güvenlik ve tehdit olgularını çağrıştıran sözcüklerin var olup olmaması önem kazanmaktadır (Kılıçaslan, 2016: 56). Siyasi aktörler söz eylemleri kullanarak güvenlik konusunda telaffuzlarda bulunur, tehditleri inşa eder ve güvenliğin ne olduğunu tanımlar (Waever, 1995).

Kopenhag Okulu'na göre, güvenlikleştirme sürecinde bir konu siyasi alanın dışına çıkarılabilir, siyasallaştırılabilir veya güvenlikleştirilebilir. Bir konunun siyasi alanın dışında kalması, o konunun devletin ilgi alanına girmediği, siyasi bir tartışma ya da üzerinde kararların alınmasını gerektiren bir konu olarak değerlendirilmediği anlamına gelmektedir (Buzan vd., 1998: 23). “Siyasallaştırma” ise, bir konunun açıkça görünür kılınması, seçim konusu yapılması ve devletin politikalarının bir parçası yapılması sürecini kapsar. Bu süreç aynı zamanda konu hakkında siyasi karar verilmesi, kaynak aktarımı yapılması ve bunun sonucunda bir sorumluluğun ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle, siyasallaştırma sürecinde bir konu kamusal tartışmanın parçası haline gelmiş, hükümetin kaynak sağlaması gerekliliğini ortaya çıkarmış ve olağan siyasi düzen içerisinde yönetimi yeterli kılmıştır (Buzan vd., 1998; Waever, 2003).

“Güvenlikleştirme” ise, bir konuyu acil ve olağanüstü önlemler gerektiren öncelikli konuma getirmek ve önemli olduğu süre boyunca normal siyasi alanda bırakmamaktır (Buzan vd., 1998: 23-24). Güvenlikleştirmede güvenlikleştirici siyasi veya siyasi olmayan aktörler (sivil ve askeri liderler, hükümetler, medya,

vb.) söylemleriyle bir konuyu ya da durumu referans nesnesinin (devlet, egemenlik, ekonomi vb.) varlığına yönelik tehdit olarak sunmakta ve söz konusu tehdide yönelik acil ve olağanüstü önlemlerin alınması gerektiğini iddia etmektedir. Burada güvenlikleştirmenin “başarılı” sayılması güvenlikleştirici aktörün, hedef kitleyi referans nesnesine yönelik sunduğu tehdidin varlığı konusunda ikna etmesine bağlıdır (Emmers, 2017: 133-134; Akgül-Açıkmeşe, 2011: 61). Kısacası, güvenlikleştirmede bir tehdit algı inşası ve buna yönelik bir acil ve olağanüstü önlem alma gerekliliği söz konusuysen, siyasallaştırmada bir konu hakkında politika yürütülmesi ve karar alınmasını sağlayacak kadar siyasi gündemde olması yeterlidir. Bu noktada temel faktör aktörlerin bir konuyu tanımlama biçimi ve öncelik verme yoğunluğuyla ilgilidir.

Kopenhag Okulu'nun, güvenliği sektörler temelinde farklı referans nesnelerinin güvenlikleştirilmesi veya siyasallaştırılması bağlamında ele alması kavramın genişlemesine ve derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu kapsamda, sektörlerden biri olarak özellikle belirttiği çevresel güvenlik, çevre ve güvenlik arasındaki ilişkiyi anlamamızı kolaylaştırmakta, iklim değişikliği gibi çevre sorunlarının hangi şartlar altında, nasıl ve ne şekilde bir güvenlik sorunu olarak algılandığını göstermekte yardımcı olmaktadır.

Çevresel Güvenlik

İnsanlığın yerleşik hayata geçmesiyle başlayan ve sonrasında sanayileşme ile devam eden süreçte çevresel tahribatlar ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerle birlikte fosil yakıt kullanımındaki artış, hızlı nüfus artışı, insanların çevreyi kendi amaçları doğrultusunda kullanması ve kaynakları tüketmeye başlaması sonucunda çevre baskıya maruz kalmış ve çeşitli çevresel değişimler de beraberinde gelmiştir (Keleş ve Hamamcı, 2005). Çevre sorunlarının ortaya çıkması ve bu sorunların ekosistem, toplumlar ve devletler üzerindeki olumsuz etkileri, çevre ve güvenlik arasındaki ilişkinin ortaya çıkmasında ve çevre konularının güvenlik bağlamında ele alınmasında etkili olmuştur.

Çevre ve güvenlik ilişkisi 1970'lerden itibaren hem akademisyenlerin hem de uluslararası aktörlerin gündemine girmeye başlamıştır. Örneğin, Lester Brown ulusal güvenliğe karşı askeri tehditlerin yanı sıra iklim değişikliği gibi yeni tehditlerin de ortaya çıktığını ve çevresel sorunlar ile güvenlik arasında bir ilişki kurulabileceğini belirtmiştir (Brown, 1977). Bu dönemde BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun 1987 yılında yayınladığı “Ortak Geleceğimiz” (*Our Common Future*) raporu çevresel sorunların siyasi gerginlik ve çatışmaların nedeni olabileceğine yaptığı vurgu ile çevre ve güvenlik arasındaki ilişkiye dikkat çeken ilk uluslararası belge niteliğini taşımaktadır (Barnett, 2017: 192). Soğuk Savaş

sonrası dönemde, bir askeri güvenlik topluluğu olan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (*North Atlantic Treaty Organization-NATO*), 1991 Stratejik Konsepti'nde güvenlik tanımını genişleterek, güvenliğin siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel unsurlara sahip olduğunu belirtmiştir (NATO, 1991). Böylece, 1990'lara gelindiğinde çevre ve güvenlik ilişkisi uluslararası toplumun gündeminde yerini almış, gelişmeye başlayan bir akademik araştırma alanı olarak da ortaya çıkmıştır.

Bu çerçevede, araştırmacılar çevresel güvenlik konseptini tanımlarken birkaç önemli noktaya odaklanmışlardır. Örneğin, Barnett'e göre çevresel güvenlik "bireyin refah düzeyi için gerekli olan şeylerin çevresel bozulmalardan olumsuz etkilenmemesi için çevresel değişimlere engel olma ya da uyum sağlayabilme yeteneği ile ilgilidir" (Barnett, 2007: 5). Bunun yanı sıra, çevresel güvenlik, çevreye yönelik çeşitli tehditlerin varlığı veya insan ve ekosistem arasındaki etkileşimden kaynaklanan çelişkilerle de ilgili olan durumdur (Obi, 2000: 50). İnsanın da içinde bulunduğu çevreye yönelik her türlü tehdidi kapsamaktadır. Dolayısıyla, çevresel güvenlik, etkileşim içinde bulunduğumuz çevreyi var olan ve olası tehditlerden korumanın temel alınması ve sürdürülebilir bir düzenin sağlanmasıyla ilgilidir.

Bu tanımlara dayanarak gelişen literatürde çevre güvenliği konusu genel olarak altı temel başlık altında ele alınmaktadır. Bunlar, a) insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkisine odaklanan "ekolojik güvenlik" çalışmaları, b) iklim değişikliği gibi küresel sorunlara neden olan ve uluslararası ortak güvenlik çıkarları nedeniyle ortak eylem gerektiren "ortak güvenlik" çalışmaları, c) ekolojik düzende oluşan değişimlerin "şiddet içeren çatışmalara" dönüşüp dönüşmediğini inceleyen çalışmalar, d) çevresel bozulmaların örneğin devletlerin ekonomilerine olan olumsuz etkilerini "ulusal güvenlik" açısından ele alan çalışmalar, e) savaş ve çatışmalarda "silahlı kuvvetlerin" çevre üzerinde neden olduğu tahribata odaklanan çalışmalar ve f) çevresel değişimlerin "insan refahına" olan etkilerini inceleyen çalışmalardır (Barnett, 2017: 193-203).

Çevre güvenliği konusundaki bu farklı yaklaşımların kesişme noktasında iklim değişikliği olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, McDonald (2020), 2019 yılı sonu-2020 yılı başlarında Avustralya'yı kasıp kavuran yangınlar örneğinden yola çıktığı çalışmasında, iklim değişikliğinin küresel bir tehdit olduğunu belirterek hem ekolojik hem de insan güvenliğinin sağlanması için devletlerin ortak çalışmalarının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu çerçevede, iklim değişikliği ve güvenlik arasındaki ilişki çevre güvenliği yazınında önemli bir alt alan olarak ortaya çıkmıştır.

İklim Değişikliği ve Güvenlik

İklim değişikliği, doğal süreçlerin ve insan faaliyetlerinin atmosfer düzenini bozması sonucunda uzun vadede iklimde düzensizliklerin ve değişikliklerin yaşandığı durumdur (United Nations, 1992: 3). İklim sistemindeki değişiklikler ve küresel sıcaklıktaki artışın en temel nedenlerinden birisi de insan faaliyetlerinden kaynaklanan sera gazı emisyonlarındaki artıştır (IPCC, 2007: 5). İnsani olarak varlığımız ve yaşamımız, tolere edilebilir atmosferik sıcaklığın olduğu bir alandaki iklim koşullarına bağlıdır (Scheffran, 2008). Bu nedenle iklim sistemindeki bozulmalar çevreyi, insan yaşamını ve ekonomik düzeni önemli derecede etkilemekte, aşırı hava olayları, sıcaklık, deniz seviyesinin yükselmesi, buzulların erimesi, okyanusların ısınması gibi olaylarla çevrenin normal döngüsünde ciddi değişikliğe sebep olmaktadır (IPCC, 2014: 4-8).

Bununla birlikte, iklim değişikliği yeryüzünde her bölge ve ülke için farklı risk ve tehditler taşıdığı için ve her ülkenin adaptasyon kapasitesi ve kırılabilirliği farklı olduğu için yakın zamana kadar topyekün bir güvenlik sorunu olarak algılanmamıştır (Trombetta, 2008: 591). Uluslararası siyasette iklim değişikliğinin insan, ulusal ve uluslararası güvenliğe etkilerinin olduğuna yönelik söylemler özellikle 2000’li yıllardan itibaren artmaya başlamıştır (Scott, 2012; Baysal ve Karakaş, 2017). Örneğin; İngiltere Dışişleri Bakanı Margaret Beckett, 2006 yılında Berlin’de yaptığı bir konuşmasında iklim değişikliğinin bir uluslararası güvenlik konusu ve dış politikayı ilgilendiren bir güvenlik sorunu olduğunu belirtirken “iklim güvenliği” kavramına yer vermesiyle bu kavramı ilk kullanan devlet yetkililerinden birisi olmuştur (Trombetta, 2008: 595, 599). 2008 yılında ise Avrupa Konseyi’nin talebi üzerine AB Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi iklim değişikliği ve güvenliğe etkileri konusunda hazırladığı “Climate Change and International Security” başlıklı raporunda iklim değişikliğini mevcut eğilimleri, gerilimleri ve istikrarsızlığı şiddetlendiren bir “tehdit çoğaltıcı” (*threat multiplier*) olarak tanımlamıştır (Council of the European Union, 2008: 2). 2007, 2011, 2018, 2019 ve 2020 yıllarında BM Güvenlik Konseyi’nin resmi tartışmalarında iklim değişikliğinin uluslararası barış ve güvenlik üzerindeki etkilerine vurgu yapılmıştır (Scott, 2015; McDonald, 2020; UN Security Council, 2020). Ayrıca 2009 yılında iklim değişikliği ve güvenlik tartışmasına yer veren BM Genel Kurulu’nda, iklim değişikliğinin olası güvenlik etkileri olduğunu kabul eden bir karar⁴ kabul edilmiştir (Scott, 2012).

İklim değişikliği ve güvenlik arasındaki ilişkiye yönelik girişimler uluslararası siyasetin yanı sıra bu ilişkiyi farklı yaklaşımlarla ele alan akademik

⁴ A/RES/63/281 numaralı karar ile ilgili detaylı bilgi için bkz. UN General Assembly (2009).

çalışmalarla da şekillenmiştir. İlk dönem çalışmalar iklim değişikliğinin çatışmaları tetikleyen etkilerine dikkat çekerken (Brown vd., 2007; Lee, 2009), son zamanlarda yapılan çalışmalar iklim değişikliğinin “ulus-devlet, uluslararası sistem, insan, toplum ve ekosistem” gibi farklı referans nesnelere için nasıl bir güvenlik tehdidi oluşturduğunu göstermeye odaklanmaktadır (McDonald, 2018, 2013; Hayes ve Knox-Hayes, 2014; Diez vd., 2016). Bu kapsamda, iklim değişikliğinin neden olduğu aşırı hava olayları, artan küresel sıcaklık değerleri gibi sorunların, insanların yaşam alanlarında negatif etkilere yol açtığını, sıtma gibi vektörle bulaşan hastalıkların artarak toplumlar arasında yayıldığını ve insanların gıdaya ve temiz suya ulaşabilirliğinde azalmaların yaşandığını gösteren analizler, iklim değişikliğini bireylerin refahı ve gereksinimlerine tehdit oluşturan bir “insan güvenliği sorunu” olarak değerlendirmektedir (McDonald, 2018; Barnett ve Adger, 2005; Adger, 2010; IPCC, 2018).

Bununla birlikte, iklim değişikliği sonucu görülen sıcaklık değerlerindeki artış ve deniz suyu seviyesindeki yükselme bazı ülkeler ve toplumları için özellikle bir varoluş sorunu olarak da ortaya çıkmakta, hem insanların yaşam alanlarının yok olmasına sebep olmakta hem de bu ülkelerinin toprak bütünlüklerine ve egemenliklerine, kısacası “ulusal güvenliklerine”, doğrudan bir tehdit oluşturmaktadır. Bu durum en ciddi olarak Yeni Zelanda, Avustralya, Tuvalu ve Kiribati gibi ada ülkelerinde görülmektedir (IPCC, 2018; Barnett, 2003; McDonald, 2013; 2020). Bu çerçevede, örneğin, Fiji Başbakanı Voreqe Bainimarama “Fiji için iklimle ilgili felaketler bir numaralı ulusal güvenlik tehdidir” ifadesiyle iklim değişikliğinin temel bir ulusal güvenlik meselesi olduğunu açıkça vurgulamaktadır (Mala, 2019). Benzer şekilde, Yeni Zelanda, iklim değişikliği tehdidini, stratejik savunma politikalarını belirlediği “2018 Strategic Defence Policy Statement” içerisinde insani yardım, afet yardımı ve istikrar operasyonları gibi askeri operasyonlar için temel etkenlerden birisi olarak gösterip bu konuda Yeni Zelanda Savunma Güçleri’nin gerekliliğini özellikle belirtmiştir (New Zealand Ministry of Defence, 2018a: 30; New Zealand Ministry of Defence, 2018b: 3).⁵ İklim değişikliğiyle mücadelede ulusal askeri güçlerin rolüne bir başka örnek de, 2019-2020 Avustralya orman yangınlarında Avustralya ordusunun insani yardım ve afet yardımı sağlamak için görevlendirilmesi sayılabilir (McDonald, 2020).

İklim değişikliğinin uluslararası norm ve kurallarına ve uluslararası barışa ne derece tehdit oluşturduğu “uluslararası güvenlik” çerçevesinde

⁵ 2018 yılında yayımlanan “Climate Crisis: Defence Readiness and Responsibilities” başlıklı belgede ise, iklim değişikliğiyle beraber görev kapsamı genişleyen orduların, hükümetler ve sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte çalışması gerektiği belirtilmiştir (New Zealand Ministry of Defence, 2018b: 9).

değerlendirilmektedir (Purvis ve Busby, 2004; McDonald, 2013). Örneğin, BM Çevre Programı ve BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon Darfur'daki iç savaş ile iklim değişikliği arasında bir ilişkinin olduğuna vurgu yaparak, iklim değişikliğinin bölgesel ve uluslararası istikrar için potansiyel bir tehdit olabileceğini ileri sürmüştür (UN Secretary-General, 2007; UN Environment Programme, 2007). Son olarak, iklim değişikliğinin direkt olarak ekosisteme ve diğer canlı türlerine yönelik tehditleri oluşturması “ekolojik güvenlik” olarak ele alınmaktadır (McDonald, 2013; 2018). Örneğin, 2019-2020 Avustralya orman yangınları, yaban hayatın ve ormanların yok olmasına neden olmasıyla ekolojik güvenliğe yönelik de bir tehdit oluşturmaktadır (McDonald, 2020: 8).

İklim değişikliği farklı güvenlik söylemleri çerçevesinde ele alınırken, iklim değişikliğinin etkisi de çeşitli bölgelerde farklı şiddette hissedilmektedir. Örneğin, ada devletleri iklim değişikliği ile deniz suyu seviyesi yükselmesi sonucuyla tanışırken, Hollanda, Belçika ve İngiltere gibi Avrupa ülkeleri aşırı sıcak ve soğuk hava dalgalarıyla, Uruguay ve Arjantin gibi Güney Amerika ülkeleri aşırı yağışlarla, Mozambik gibi Afrika ülkelerinin bir kısmı kasırga ve sellerden oluşan etkileriyle tanışmaktadır (World Meteorological Organization, 2020: 18-22). Dolayısıyla, iklim değişikliğinin güvenlik boyutu üzerine uluslararası siyasette ortak bir güvenlik algısı yerine, etkisinin her coğrafyada farklı şekilde hissedilmesinden dolayı, farklı algılayış biçimleri ve söylemlerden bahsedebiliriz (Gönenç ve Kibaroglu, 2017: 9). Bu bağlamda, çalışmanın geri kalanında iklim değişikliği ve güvenlik arasındaki ilişki Türkiye örneğinde değerlendirilmektedir.

2. 2000'Lİ YILLARDA TÜRKİYE VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Türkiye’de genel anlamda çevre sorunlarına yönelik siyasi farkındalık sanayileşmenin artmasıyla birlikte 1980’li yıllarda⁶ başlarken, iklim değişikliğinin siyasette kendine önemli bir yer bulması 2000’li yıllarda olmuştur (Diez vd., 2016: 123). Bu kapsamda, örneğin 2000 yılında Devlet Planlama Teşkilatı’nın hazırladığı ve gereken yasal ve kurumsal düzenlemelerle bilimsel ve teknik değerlendirmeleri kapsayan “İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu”nun hükümet nezdinde iklim değişikliğine yönelik ilk ciddi girişimlerden birisi olduğu savunulabilir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000a).

⁶ 1983 yılında ilk defa Çevre Kanunu yürürlüğe girmiş, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1985-1989) çevre konusuna yer verilmiş ve enerji kavramı iklim ve çevre ile ilişkisi çerçevesinde siyasi gündeme taşınmıştır (Resmi Gazete, 1983; Devlet Planlama Teşkilatı, 1984). 1990’lı yıllara geldiğimizde, Altıncı Kalkınma Planı’nda (1990-1994) çevre sorunlarına “Çevre ve Yerleşme” başlığı altında yer verildiği ve 1991 yılında Türkiye Çevre Bakanlığı’nın kurulduğu görülmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, 1989; Resmi Gazete, 1991).

Bu durumun en önemli sebeplerinden biri 1999 yılında AB adaylığı kabul edilen Türkiye'nin 2000'li yıllarda AB'yle müzakere sürecinin başlamasıdır. Esasen, 1995 yılından itibaren Gümrük Birliği ile AB'yle yakınlaşan Türkiye'nin çevre politikalarının AB'ye katılım sürecinde Avrupa Eylem Planları çerçevesinde, 2000'lerin başından itibaren de AB üyeliği müzakerelerinin Çevre Faslı çerçevesinde finans ve projeler destekleriyle şekillendiği görülmektedir (Diez vd., 2016: 124). Örneğin, 2004 yılında AB, temel amacı iklim değişikliği ve çevre politikaları olan Bölgesel Çevre Merkezi (*Regional Environmental Center-REC*) Türkiye'nin açılışını finanse etmiştir (Diez vd., 2016: 125). Benzer şekilde, bu dönemde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) (*United Nations Framework Convention on Climate Change-UNFCCC*) çerçevesinde iklim değişikliğine yönelik görüşmelerin sürdürülebilir olması için taraf devletlerin her yıl bir araya geldiği Taraflar Konferansı'na (*Conference of Parties-COP*) katılan delegasyon sayısını arttırması, BM çerçevesinde de iklim değişikliği politikalarında uyum sürecini sağlayabilmek için çaba sarf etmesi bir diğer örnek olarak gösterilebilir (Şahin, 2014: 78). Dolayısıyla, bu dönemde AB ve uluslararası kurumlar ve finansal destekleri Türkiye'de iklim değişikliği politikalarının hazırlanması ve uygulanmasının temel itici gücü olmuştur (Diez vd., 2016: 141).

2000'li yıllar aynı zamanda Türkiye'de nüfusun ve enerji talebinin artmasıyla iklim değişikliğinin en temel nedenlerinden biri olan sera gazı emisyonundaki artışın da görüldüğü bir dönemdir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016: 71). Bu artışta, hem endüstriyel işlemler ve ürün kullanımı, tarım ve atık sektörleri gibi sektörler hem de Türkiye'nin artan enerji talebini karşılamak için yenilenebilir enerji kaynaklarının yanı sıra kömürle çalışan termik santral kullanımını da artırması önemli rol oynamaktadır (Turkish Statistical Institute, 2020: 24-27; Enerji Atlası, 2019). Bunun yanı sıra, Türkiye bu dönemde iklim değişikliğinin etkilerini daha sık yaşamaya başlamıştır. Örneğin, yaz aylarında yağışlarda azalma ve sıcaklık değerlerinde artış, düzensiz yağış rejimi gibi gelişmeler gözlemlenmektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018a: 124; OECD, 2019: 13). Ayrıca, Türkiye'de aşırı hava olayları son yirmi yılda artış eğilimi gösterirken, 2019 yılı 935 aşırı hava olayı ile bu zamana kadar en fazla aşırı hava olaylarının yaşandığı yıl olmuştur (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2020: 1, 12). Özellikle sera gazı emisyonunun artış eğilimini devam ettirmesi, Türkiye'de iklim değişikliği etkilerinin daha şiddetli yaşanabileceğinin önemli bir göstergesi niteliğindedir.

Dolayısıyla, 2000'li yıllar bir yandan Türkiye'de iklim değişikliğinin etkilerinin ve şiddetinin arttığı bir yandan da bu konuda hükümet nezdinde çalışmaların arttığı ve idari ve kurumsal açıdan gelişmelerin yaşandığı bir dönem

olmuştur. AB içinde ve küresel siyasette de iklim değişikliği konusunun ivme kazanması ve Türkiye'nin uluslararası iklim politikalarına dahil olma çabaları da iklim değişikliğinin Türkiye'nin siyasi gündeminde diğer çevre sorunlarına kıyasla daha fazla yer bulmasına neden olmuştur (Wellmann, 2014: 17). Bu noktada Türkiye'de hükümet ölçeğinde iklim değişikliği sorununun nasıl değerlendirildiği sorusu önem kazanmaktadır. İklim değişikliği güvenleştirilmekte midir yoksa siyasallaştırılmakta mıdır? Bir sonraki bölümde bu soruya cevap aranacaktır.

3. TÜRKİYE'DE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ: SİYASALLAŞTIRMA MI GÜVENLİKLEŞTİRME Mİ?

Yukarıda kısaca belirtildiği gibi, son yirmi yıl Türkiye'de çevre sorunlarının ve iklim değişikliğinin etkilerinin arttığı, uluslararası ve ulusal gelişmeler çerçevesinde hükümetin iklim değişikliği politikalarında değişiklikler görüldüğü bir dönem olmaktadır. Bu bölümde Türk hükümetlerinin iklim değişikliğine siyasallaştırma/güvenleştirme çerçevesindeki yaklaşımı, uluslararası ve ulusal olmak üzere iki boyutta incelenecektir. Tablo 1, bu dönemde uluslararası müzakereler ve ulusal politikalar çerçevesinde iklim değişikliğiyle mücadele ve uyum konusunda yapılan gelişmeleri özetlemektedir.

Tablo.1: İklim Değişikliği ile Mücadelede Uluslararası ve Ulusal Çalışmalar, 2002-2019

Tarih	Uluslararası Gelişmeler	Tarih	Ulusal Gelişmeler
2001	7. Taraflar Konferansı (COP7)-26/CP.7 Sayılı Karar	2001	İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu (İDKK)
2004	BMİDÇS (1992)	2003	Çevre Bakanlığı (1991) ve Orman Bakanlığı birleştirilerek Çevre ve Orman Bakanlığı'nın kurulması.
2007-2018	Türkiye İklim Değişikliği Ulusal Bildirimleri (4)	2007	TBMM Küresel Isınmanın Etkileri ve Su Kaynaklarının Sürdürülebilir Yönetimi Konusunda Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu kurulması
2009	Kyoto Protokolü AB Çevre Faslı	2010	İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023
2010	16. Taraflar Konferansı (COP16)-1/CP.16 Sayılı Karar	2011	İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023; Korunan Alanlar ve İklim Değişikliği Türkiye Ulusal Stratejisi; Çevre ve Orman Bakanlığı'nın, Orman ve Su İşleri Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olarak ikiye ayrılması.
2012	18. Taraflar Konferansı (COP18)-1/CP.18 Sayılı Karar	2012	İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2023
2013	19. Taraflar Konferansı (COP19)-1/CP.20 Sayılı Karar	2013	İDKK İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu (İDHYKK) olarak yapılandırılması

2014	20. Taraflar Konferansı (COP20)-21/CP.20 Sayılı Karar	2015	İklim Değişikliğinin Sağlık Üzerine Olumsuz Etkilerinin Azaltılması Ulusal Programı ve Eylem Planı
2015	Niyet Edilen Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkılar	2002-2020	Hükümet Programları (7)
2016	Paris Anlaşması	2007-2023	Kalkınma Planları (3)

Uluslararası müzakereler çerçevesinde Türkiye, 1992 yılında imzalanan BMİDÇS kapsamında yer aldığı EK-I⁷ ve EK-II⁸ grubundan çıkmak ve finansal ve teknolojik desteklerden faydalanabilmek için uzun yıllar mücadele vereceği bir sürece girmiştir. Türkiye, diğer ülkelere kıyasla hem sanayileşme sürecine geç girdiği hem de Gayri Safi Milli Hasıla açısından daha düşük bir refah düzeyine sahip olduğu savlarından hareket ederek, iklim değişikliğiyle mücadeleye kendi özel koşul ve durumları çerçevesinde katkıda bulunmayı savunmaktadır (Saygın ve Çetin, 2018: 119). Bu süreçte, Türkiye'nin her yıl düzenlenen Taraflar Konferansı'nda (COP) etkin katılım göstererek, gruplandırmanın kendi lehine dönüşmesi için çaba sarf ettiği görülmektedir. Örneğin, Türkiye'nin 2000 yılında 6. Taraflar Konferansı'nda (COP6) sunduğu EK-II grubundan çıkma isteği 2001 yılındaki 7. Taraflar Konferansı'nda (COP7) 26/CP.7 Sayılı Kararla kabul edilmiş ve taraflar Türkiye'nin özel koşullarını tanımaya davet edilmiştir (UNFCCC, 2001). Bu kararın ardından Türkiye bir süredir onaylamayı beklettiği BMİDÇS'ye 2004 yılında resmen taraf olmuştur (TBMM, 2003).

Türkiye hukuki statü konusundaki rahatsızlığını devam ettirirken, bir yandan da uluslararası müzakerelerin ve EK-I ülkelerinin taahhünamelerinin hazırlanması sürecinde söz sahibi olabilme düşüncesiyle 1997 yılında hazırlanan Kyoto Protokolü'ne 2009 yılında taraf olmuştur (TBMM, 2009). Ancak BMİDÇS ve Kyoto Protokolü'nü sonradan imzalayarak uluslararası diplomasi sürecine geç adapte olmak zorunda kaldığı için diğer ülkelerin sahip olduğu sorumlulukların dışında kalmıştır. Örneğin, Kyoto Protokolü'nün EK-I grubundaki ülkelere EK-B⁹ listesindeki sorumlulukları verdiği dönemde Türkiye Protokol'e taraf olmadığı için EK-B listesinde yer almamıştır (Saygın ve Çetin, 2018). Böylece, hem sera gazı azaltımı sorumluluğuna sahip olmamış hem de "Temiz Kalkınma Mekanizması" gibi finans ve teknoloji transferi sağlayabilecek

⁷ EK-I grubu, 1992 yılında OECD üyesi olan sanayileşmiş ülkeler ve geçiş ekonomisi ülkelerinden oluşmaktadır. Bu grupta yer alan ülkelerin sera gazı salımlarını sınırlama, sera gazı yutaklarını iyileştirmek için ulusal politika geliştirme ve azaltım gibi yükümlülükleri vardır (UNFCCC, 2020).

⁸ EK-II grubu, OECD üyesi olan ülkelere oluşmaktadır. Bu grupta yer alan ülkelerin iklim değişikliğinin etkilerine karşı savunmasız olan ülkelere yükümlülüklerini yerine getirmeleri için yardımcı olma, iklim değişikliğine uyum için teknoloji transferi ve finansman sağlama konusunda yardımcı olma gibi yükümlülükleri vardır (UNFCCC, 2020).

⁹ EK-B listesindeki sorumluluklarla ilgili detaylı bilgi için bkz. UNFCCC (1998).

esneklik mekanizmalarından faydalanamamıştır (Gündoğan vd., 2015: 61). Türkiye'nin bu konudaki dezavantajlı konumunu değiştirme yönündeki ısrarının 2000'li yıllar boyunca sürdüğü görülmektedir.

2010 yılında 16. Taraflar Konferansı'nda (COP16), 1/CP.16 Sayılı Kararla Türkiye'nin EK-I grubundaki ülkelerden farklı duruma sahip olduğunun kabul edilmesi ve 2014 yılında 20. Taraflar Konferansı'nda (COP20) 21/CP.20 Sayılı Kararla Türkiye'nin teknoloji, finans, kapasite geliştirme, uyum ve azaltım konusunda gelişme sağlaması için sözleşme kapsamında kurulan kurumlardan 2020 yılına kadar faydalanabileceğinin kabul edilmesi, Türkiye'nin uluslararası müzakereler sürecine kendi koşullarını kabul ettirmesi doğrultusunda aktif katılım sağladığını ve buna yönelik çalışmalar yürüttüğünü göstermektedir (UNFCCC, 2010; UNFCCC, 2014).

Bununla birlikte, Türkiye, 2015 yılına kadar özel durum ve koşullarının sağlanması ve iklim değişikliğiyle mücadelede finansal, teknolojik ve kapasite geliştirici fonları almasının gerekliliğini vurgularken, o zamana kadar herhangi bir sera gazı emisyon azaltım sorumluluğu üstlenmemiştir. 2015 yılına geldiğimizde ise, Türkiye 21. Taraflar Konferansı'nda (COP21) öncesinde ülkelerin sera gazı emisyon azaltımı, iklim değişikliğine uyum, finans, teknoloji transferi ve kapasite geliştirici hedeflerini yerine getirmeye yönelik faaliyetlerinin yer verildiği “Niyet Edilen Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkılar” (*Intended Nationally Determined Contributions-INDC*) belgesi ile ulusal katkısını ve bilgilerini BMİDÇS Sekreteryası'na sunmuştur (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018b). Buna göre Türkiye, INDC bağlamında hedefini sera gazı emisyonlarının 2030 yılı referans senaryoya göre artıştan %21 oranına kadar azaltılması olarak, bir başka ifadeyle, artıştan azaltım sağlamaya yönelik olarak belirtmiştir (UNFCCC, 2015).

Diğer yandan, 2015 yılında 21. Taraflar Konferansı'nda (COP 21) Paris Anlaşması'nın imzalanmasının yeni bir müzakere sürecini getirmesiyle birlikte, Türkiye geçmiş yıllardaki özel koşul ve durumunu kabul ettirme konusundaki döngüsüne kaldığı yerden devam etmiştir. Anlaşma kapsamında Türkiye gelişmiş ülke olarak nitelendirildiği için gerekli mali desteği alamayacağı konusundaki tereddütlerini yeniden ifade ederek Paris Anlaşması'nı 2016 yılında imzalamıştır (Talu ve Kocaman, 2019). Fakat gelişmekte olan bir ülke olarak iklim değişikliğiyle mücadelede finansal desteğe ihtiyacı olduğunu ve Yeşil İklim Fonu'ndan yararlanamamak gibi anlaşma kapsamındaki koşulların aleyhine bir durumu ortaya çıkardığını öne sürerek 2020 yılı itibarıyla Paris Anlaşması'nı henüz onaylamamıştır (Talu ve Kocaman, 2019). Daha sonraki süreçte, Türk

hükümeti taleplerine ulaşmak için EK-I grubundan çıkıp EK dışı¹⁰ grubunda yer alma isteğini BMİDÇS Sekreteryası'na sunarak farklı bir stratejiye yönelmiştir. Ancak en son 2019 yılında gerçekleşen 25. Taraflar Konferansı'nda (COP 25) de dahil olmak üzere Türkiye bu talebinden henüz bir sonuç alamamıştır (İklim Haber, 2019; Talu ve Kocaman, 2019).

Uluslararası müzakerelerin bir getirisi olarak BMİDÇS kapsamında Türkiye, iklim değişikliğiyle mücadelesindeki çalışmalarının genel çerçevesini çizdiği ve düzenli aralıklarla sunmakla yükümlü olduğu Ulusal Bildirimlerin birincisini 2007 yılında "Türkiye İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildirimi" başlığıyla BMİDÇS Sekreteryası'na sunmuştur. 1990-2004 yılları arasında Türkiye'nin sera gazı emisyon envanterleri, senaryoları, politika ve önlemleri, mali kaynak ve teknoloji transferleri gibi iklim değişikliğiyle mücadelesindeki çalışmalarının özeti olan raporda, sektörel bağlamda sera gazı emisyonunun azaltımına yönelik çalışmaların öncelikli hedefinin iklim değişikliği yerine genel olarak sürdürülebilir kalkınma olduğu görülmektedir (Apak ve Ubay, 2007). Örneğin, bildiri de enerji politikalarının temel amacının, çevre konusunu da dikkate alarak, yeterli enerjiyi sağlarken sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması olduğuna yönelik ifadeler yer verilmiştir (Apak ve Ubay, 2007: 84). Bu çerçevede çevre, sürdürülebilir kalkınma ve enerji verimliliği bağlamında değerlendirilmektedir.

Daha sonra yayınlanan bildirimlerde ise, iklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik çalışmalarda gelişmeler olduğu, kurumsal ve politikalar açısından yansımaların ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Örneğin, 2013 yılında yayınlanan "Türkiye İklim Değişikliği Beşinci Bildirimi"nde, ulusal ölçekte iklim değişikliği politikalarının oluşturulduğuna yönelik çalışmaların ortaya çıktığı belirtilmiştir. "İklim Değişikliği Stratejisi" (İDES) ve "İklim Değişikliği Eylem Planı"nın (İDEP) hazırlanması, AB'ye üyelik sürecinde doğrudan ve dolaylı olarak iklim değişikliğiyle ilgili mevzuat uyumlaştırmalarını içeren Çevre Faslı'nın müzakerelere açılması gibi gelişmeler de diğer örnekler olarak verilebilir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2013: 94-101). 2016 yılında yayınlanan "Türkiye İklim Değişikliği Altıncı Ulusal Bildirimi"nde, enerji ve sanayi politikalarında iklim değişikliğinin göz önüne alındığı belirtilerek, örneğin, Türkiye Sanayi Stratejisi ile sanayideki verimlilik ve rekabet için çevre politikalarının ve iklim değişikliğine yönelik çalışmaların sürdürülebilir kalkınma temelinde önemli olduğu vurgulanmıştır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016: 108-113). Son olarak,

¹⁰ Ek dışı grubu geliştirmekte olan, iklim değişikliği etkilerine karşı savunmasız ülkelerden oluşmaktadır. Sözleşme bu ülkelere teknoloji transferi ve mali destek sağlama gibi yardımların sağlanmasını vurgulamakta ve bu ülkeler belirli bir sorumluluk altına alınmamaktadırlar (UNFCCC, 2020).

2018 yılında yayımlanan “Türkiye’nin Yedinci Ulusal Bildirimi’nde” ise, ilk bildirimden farklı olarak açık bir şekilde ulusal mevzuata, sektörel politikalara, strateji ve eylem planlarına dayanan iklim politikalarının olduğu ifade edilmektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018a: 83).

Sonuç olarak, Türkiye iklim değişikliğiyle mücadelede uluslararası müzakerelere menfaatini düşündüğü çerçevede, tarihsel sorumluluk ve finansal destek söylemleri vurgusu ile etkin bir katılım göstermiştir. Bununla birlikte, uluslararası arenada Türkiye’nin iklim değişikliğiyle mücadele politikalarının öncelikli hedefinin çevrenin sürdürülebilirliğinden ziyade daha çok ekonomik değerlere ve ekonomide belirli sektör ve kategorilerin geliştirilme hedefine dayanan sürdürülebilir kalkınma olduğu savunulabilir. Bir başka ifadeyle, AKP hükümetleri iklim değişikliğini bir güvenlik ve tehdit unsuru olarak sunmak yerine bu konuyu siyasallaştırma sürecine sokmuş, sektörel politikalar, plan ve projeler hazırlayarak ve konuyla ilgili sınırlı da olsa sorumluluk üstlenerek iklim değişikliği sorununu açık ve görünür olmasını sağlamış, fakat uluslararası arenada bu durumu ağırlıklı olarak sürdürülebilir kalkınma söylemleri ile temsil etmişlerdir.

Uluslararası müzakerelerde gösterilen bu yaklaşım bu dönemde ulusal ölçekteki gelişmeleri de yansıtmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye’nin iklim değişikliği sorununu tanımladığı ve bu konudaki politikalarını belirlediği üç temel belge önemli bir kaynak olarak ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, 2010 yılında yayımlanan İDES, iklim değişikliğiyle mücadele ve uyum konusunda “ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar” ilkesi temelinde kısa, orta ve uzun vadeli plan, politika ve stratejileri içermesi açısından ulusal ölçekte Türkiye’nin iklim değişikliği politikalarının temelini oluşturan bir belge niteliğindedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2010: 1). İkinci olarak, 2011 yılında hazırlanan İDEP 2011-2023, İDES’te yer alan iklim değişikliğiyle mücadele ve uyuma yönelik hedef ve planlar için sektörler temelinde eylemleri planlı bir şekilde sunması açısından Türkiye’nin iklim değişikliği politikalarında bir diğer önemli belgedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2011; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018a: 84). Son olarak, 2012 yılında hazırlanan “Türkiye İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı” iklim değişikliğinin geçim kaynakları, ekonomi, insan sağlığı ve doğa üzerindeki olası zararlarının azaltılması için uyum kapasitesinin geliştirilmesinin önemli olduğunu vurgulayan bir belge niteliğindedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2012: 1-2).

Aslında bu üç temel belgede de Türkiye iklim değişikliğini çok yönlü ve karmaşık bir sorun olarak kabul ederek birçok açıdan ciddi bir “tehdit” olduğunu açıkça belirtmektedir. Örneğin, İDES iklim değişikliğini “çevresel,

sosyoekonomik ve ulusal güvenlik” açılarından bir tehdit olarak nitelerken bu konuda çalışmaların yürütülmesine ve önlemlerin alınması gerekliliğine vurgu yapmaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2010: 1). Benzer şekilde, İDEP “Türkiye’de iklim değişikliğinin; özellikle su kaynaklarının azalması, taşkınların artması, orman yangınları, kuraklık ve çölleşme ve bunlara bağlı ekolojik bozulmalar gibi olumsuz etkilere neden olacağı öngörülmektedir” ifadesiyle, iklim değişikliğinin Türkiye ve kaynaklarına karşı potansiyel bir tehdit niteliğine sahip olduğunu vurgulamaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2012: 5).

Ancak, hükümet bu belgelerde iklim değişikliğini bir tehdit olarak nitelenmesine rağmen, uluslararası müzakereler sürecindeki söylem ve stratejilerine benzer bir şekilde ulusal ölçekte de bu belgeler aracılığıyla iklim değişikliğini olağanüstü ve acil önlemler alınması gereken bir güvenlik sorunu olarak iç kamuoyuna yansıtmaktan ziyade sorunu siyasal düzlemde tutarak bir “sürdürülebilir kalkınma sorununa” indirgemektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2012: 5). Dolayısıyla, her üç belgede ulusal ölçekte iklim değişikliği politikalarının “sürdürülebilir kalkınma” politikalarıyla uygun bir şekilde oluşturulacağına altı çizilmektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2010: 8). Bir başka ifadeyle, Türkiye’nin iklim değişikliği politikalarının temelini oluşturan bu üç belgede iklim değişikliğine yönelik plan ve politikaların gerekliliğinin belirtilmesi, kamusal harcamalar konusunda eylem ve planlarının vurgulanması, Türkiye’nin ulusal ölçekteki çalışmalarının gösterilmesi, konunun siyasallaşarak görünür kılınmasına ve farklı sorumlulukların oluşturulmasına sebep olmuş, fakat bu politikalar ağırlıklı olarak kalkınma politikaları temelinde değerlendirilmiştir.

İklim değişikliğiyle mücadele çalışmalarının temelini oluşturan bu belgelerin yanı sıra, bu dönemde kabul edilen hükümet programlarında da iklim değişikliğinin nasıl değerlendirildiği önem kazanmaktadır. AKP’nin iktidarda olduğu 2002-2019 yılları arasında yayınlanan hükümet programlarında, iklim değişikliği konusunda zamanla gelişmeler olduğu ve bu konuya son yayınlanan yıllık programda diğerlerine kıyasla daha geniş yer verildiği görülmektedir. Örneğin, 2002 ve 2003 yılında kabul edilen “58. ve 59. Hükümet Programları”nda, çevre sürdürülebilir kalkınma temelinde değerlendirilirken herhangi bir şekilde iklim değişikliği konusuna değinilmemiştir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013: 8000, 8110). 2007 yılında kabul edilen “60. Hükümet Programı”nda ise, iklim değişikliğinin etkilerinden birisi olan küresel ısınmaya karşı enerji, ulaşım, tarım ve sanayi gibi sektörel çalışmaların olduğu ifade edilerek, AKP döneminde hazırlanan bir hükümet programında ilk defa küresel ısınma konusundan bahsedilmiştir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013: 8242). 2011 yılında kabul edilen “61. Hükümet Programı”nda ise, iklim değişikliği gibi çevre

sorunlarına karşı hazırlıklı olmanın gerekliliği vurgulanarak, AKP döneminde hazırlanan bir hükümet programında ilk defa iklim değişikliği kavramı doğrudan kullanılmıştır. Örneğin, iklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik elektrikli demir yollarının geliştirilmesi, eski araçların kullanımdan kaldırılması gibi ulaşım sektörü temelinde sera gazı emisyon azaltımı için çalışmaların yapılacağı belirtilmiştir (Resmi Gazete, 2011).

2014-2018 yılları arasında kabul edilen “62., 64. ve 65. Hükümet Programı” ve “2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı”nda, bir önceki hükümet programlarında yer alan ifadelere benzer ifadeler kullanılmış ve iklim değişikliği konusunda uluslararası müzakerelere etkin katılımın devam etmesi ve sektörel açıdan sera gazı emisyon azaltımı gibi iklim değişikliğine yönelik çalışmaların geliştirilmesi belirtilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2018: 288; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık, 2014: 90-93, 2015: 130-133, 2016: 112-114). 2019 yılında yayınlanan en son program olan “2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı” ile hükümetin iklim değişikliği algısında ilerlemeler olduğu savunulabilir. Programda, önceki hükümet programlarında yer verilen iklim değişikliğiyle mücadele ve uyum sürecinde uygulanan politika ve projelerin yanı sıra, Türkiye'nin coğrafi konumundan dolayı iklim değişikliğinden en çok etkilenecek ülkeler arasında yer aldığı da vurgulanmaktadır. Bu durumda, iklim değişikliğinin bu program kapsamında bir sorun olarak değerlendirildiği ve buna yönelik plan ve çalışmaların olduğu savunulabilir. Örneğin, tarım ürünlerinin uygun şartlarda yetiştirilebilmesi için günümüzdeki iklim koşulları ve gelecekteki iklim senaryolarının göz önünde bulundurularak yeni alanların belirlenmesine yönelik çalışmaların gerekliliğine vurgu yapılmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019a: 353-355).

Bu kapsamda, hükümet programlarında zaman içerisinde iklim değişikliğine yönelik bilinçlenmenin olduğu, iklim değişikliğinin önemli bir siyasi konu olarak görünür kılındığı ve konu hakkında çalışmaların yürütülmesine yönelik gelişmelerin olduğu görülmektedir. İklim değişikliği konusunun bir sorun olarak algılanmasına ve bu konuya yönelik plan ve projelerin varlığından bahsedilmesine rağmen çevre sorunuyla ilgili politikaların sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde hazırlanmasının hükümet programlarında da geçerli olduğu görülmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019a: 354).

İklim değişikliğine yönelik ulusal ölçekteki gelişmeler incelenirken, AKP hükümetleri döneminde hazırlanan “Kalkınma Planları”¹¹ da önemli belgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde hazırlanan “Dokuzuncu, Onuncu ve Onbirinci Kalkınma Planları”nın yanında, iklim değişikliğine ilk defa 2001-2005 dönemindeki Sekizinci Kalkınma Planı’nda yer verildiği özellikle belirtilmelidir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000b: 189).

AKP döneminde hazırlanan üç kalkınma planı incelendiğinde zamanla gelişmelerin olduğu ve iklim değişikliğine son kalkınma planında diğerlerine kıyasla daha detaylı bir şekilde yer verildiği görülmektedir. Genel olarak, Kalkınma Planları’nda uluslararası ölçekte Türkiye’nin BMİDÇS’ye taraf olduğu ve iklim değişikliğine yönelik uluslararası müzakerelere “ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar” ve “göreceli kabiliyet” ilkeleri temelinde aktif katılım gösterdiği belirtilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2006: 73; Kalkınma Bakanlığı, 2013: 13; T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019b: 169). Ulusal ve bölgesel ölçekte ise, iklim değişikliğine uyum ve mücadele temelinde çalışmaların yürütüldüğüne, sektörel alanlarda iklim değişikliği sorununun göz önünde tutularak çalışmalar hazırlandığına ve daha fazla plan ve projelerin hazırlanmasının gerekliliğine vurgu yapılmaktadır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2006: 74; Kalkınma Bakanlığı, 2013: 137; T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019b: 169). Örneğin, Onbirinci Kalkınma Planı’nda, şehirleşmede konut yapısı ve mekânsal yapılanmalarda iklim değişikliğinden “göz önünde bulundurulması gereken bir konu” olarak bahsedilmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019b: 157-159). Dolayısıyla, iklim değişikliğinin normal politika yapım sürecinde ve diğer sektörel kalkınma alanlarında değerlendirilmesi gereken bir alan olarak nitelenmesi konunun hükümet politikalarının bir parçası haline geldiğinin bir göstergesi sayılabilir.

Bunun yanı sıra, Türkiye’nin iklim değişikliğinden etkilenme potansiyeline sahip olduğu, sel, ani yağış ve kuraklık gibi etkilerin gözlemlendiği kabul edilmiş, iklim değişikliğiyle mücadele ve uyum temelinde ekonomik ve toplumsal açıdan iklim değişikliğinin etkilerine karşı bilinçlendirme çalışmalarının ve dayanıklılığın artırılacağı belirtilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019b: 13, 169). Onbirinci Kalkınma Planı’nda iklim değişikliğinin neden olacağı olumsuz etkiler ve buna yönelik yapılan çalışmalar vurgulanırken, “Yüksek sera gazı emisyonlarının da etkisiyle hızlanan iklim değişikliğinin doğal

¹¹ Bu çalışmada incelenen Kalkınma Planları’na T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı’nın internet sitesinden ulaşılmıştır. Bkz. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2020).

afetlerin artmasına neden olduğu ve insanlık için ciddi bir tehdit oluşturduğu görülmektedir” ifadelerinin kullanılması iklim değişikliğinin bir tehdit olarak algılandığının göstergesi sayılabilir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019b: 157). Fakat Kalkınma Planları da Hükümet Programları gibi iklim değişikliğini acil önlemlerin alınması gereken bir güvenlik sorunu olarak temsil etmekten ziyade iklim değişikliğinin etkileri, önemli bir sorun olduğu ve bu soruna karşı çalışmaların yürütüldüğü vurgusuyla, iklim değişikliği konusu belirginleştirerek siyasetin normal karar alma mekanizmaları çerçevesinde ele alındığını göstermektedir.

Türkiye'nin hükümet seviyesinde iklim değişikliği algısını güvenleştirmeye/siyasallaştırma düzleminde değerlendirirken, iklim değişikliği politikalarını yürüten Çevre ve Şehircilik Bakanlığının çalışmalarının, söylemlerinin, idari ve bütçe yapılanmasının incelenmesi de önem arz etmektedir. Bu çerçevede, 2000'li yıllarda bakanlığa yönelik finansal aktarımda artış olduğu gözlenmektedir (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2018). Örneğin, Bakanlığın 2012 yılındaki bütçesi 929.814.000 Türk Lirası iken 2020 yılındaki bütçesi 2.827.733.000 Türk Lirası olarak belirlenmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019a: 13; Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2012). Bunun yanı sıra, Bakanlığın içerisine İklim Değişikliği ve Uyum Dairesi Başkanlığı gibi farklı birimleri içeren birimlerin dahil edilmesi, bu birimlerden Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü'ne 2020 yılında ayrıca 258.528.000 Türk Lirası bütçe ayrılması ve iklim değişikliğine yönelik planlanmış projelerin olması, Bakanlık nezdinde de iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik kaynak aktarımının ve projelerin varlığını göstermektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019a: 77, 138-139).

Çevre ve Şehircilik Bakanlık nezdinde gözlemlenen bu son idari, kurumsal ve finansal gelişmelerin Türkiye'de çevre ve iklim değişikliği konusunda bu zamana kadar yapılan diğer kurumsal ve idari yapılanmaların devamı niteliğinde olduğu söylenebilir. Örneğin, 1991 yılında kurulan Türkiye Çevre Bakanlığının, 2003 yılında Orman Bakanlığı ile birleşerek Çevre ve Orman Bakanlığınca dönüştüğü, 2011 yılında ise Bakanlığın Orman ve Su İşleri Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir (Wellmann, 2014: 37). İklim değişikliği politika, faaliyet ve önlemlerini belirlemek amacıyla 2001 yılında kurulan İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu da 2013 yılında Hava Yönetimi ve Koordinasyon Kurulu olarak yapılandırılmıştır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018a).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığının yanı sıra, çeşitli bakanlıklar da doğrudan ya da dolaylı biçimde iklim değişikliği uyum sürecine dahil olmaktadır. Örneğin, Tarım ve Orman Bakanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü bünyesinde

İklim Değişikliği Çalışma Grubu ve MGM altında iklim analizi ve iklim değişikliği çalışmalarını yürüten Klimatoloji Şube Müdürlüğü bulunmaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016: 100). Ayrıca Sağlık Bakanlığı ve Orman ve Su İşleri Bakanlığı gibi farklı bakanlıkların da iklim değişikliği çerçevesinde ulusal stratejiler ya da eylem planları hazırladıkları görülmektedir (bkz. Tablo 1) (Şahin, 2014: 33). Diğer yandan, Türkiye Büyük Millet Meclisi kapsamında da iklim değişikliğine yönelik çalışmalar ortaya çıkmıştır. Örneğin, 2008 yılında iklim değişikliğinin Türkiye üzerindeki etkileri ve önlemleri çerçevesinde Küresel Isınmanın Etkileri ve Su Kaynaklarının Sürdürülebilir Yönetimi Meclis Araştırması Komisyonu kurulmuştur (Şahin, 2014: 42). Görüldüğü üzere, iklim değişikliği konusunda hükümet çeşitli bakanlıklar aracılığıyla çalışmalar yürütmekte, kurumsallaşmaya yer vermekte ve bundan kaynaklı olarak farklı sorumlulukların ortaya çıkmasını sağlamakta, yani iklim değişikliğini normal siyasi alanda ve karar alma mekanizmalarında değerlendirmektedir.

Son olarak, hükümet yetkililerin resmi söylemlerinde de iklim değişikliği ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınma bağlamında vurgulanmaktadır. Örneğin, 2014 yılındaki BM İklim Zirvesi'nde Çevre ve Şehircilik Bakanı İdris Güllüce, iklim değişikliğine yönelik karbon yoğunluğunun azaltılması, atık yönetimi, yenilebilir enerji gibi farklı alanlarda yapılan çalışmaları Türkiye'nin son on yılda ortalama yüzde 5'lik ekonomik büyümesine oranla kıyaslayarak açıklamaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2014). Aynı toplantıda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Türkiye'nin iklim değişikliği ile mücadeleye yapacağı katkının çerçevesini, "BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne taraf ülkelerin özel şartları, ekonomik ve sosyal kalkınmayla birlikte çevrenin korunması hedefleri, enerji talepleri, imkan ve kabiliyetlerinin farklılıklarının" çizeceğini söylemiştir (Hürriyet, 2014). 2019 yılında düzenlenen BM İklim Zirvesi'nde ise Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'nin iklim değişikliğiyle mücadele ve uyum sürecine yönelik gelecek projelerini ve yol haritalarını ifade ederken şehirleşmeye vurgu yaparak, iklim değişikliğinin sürdürülebilir kalkınmanın yanı sıra "sıfır karbon binalar", "iklim dostu sürdürülebilir kentsel ulaşım" gibi girişimlerle şehirleşme çerçevesinde değerlendirmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019).

Son tahlilde, iklim değişikliğinin resmi söylemlerde zaman zaman bir "tehdit" olarak yansıtıldığı görülebilir. Özellikle son dönem Çevre ve Şehircilik Bakanı Murat Kurum farklı platformlarda yaptığı konuşmalarda sık sık "ülkemiz de iklim değişikliği karşısında ciddi tehdit altında" ifadesini kullanmaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019b: 37). Bununla birlikte, Bakan Kurum da bu tehdit söylemlerini iklim değişikliğine yönelik ulusal ve yerel ölçekte plan ve projelerle siyaset alanındaki mekanizmalara çekmektedir. Örnek olarak, tüm iller

için iklim Değişikliği ve Afet Önlemleri Genelgesi ve sel ve taşkınların yoğun yaşandığı Karadeniz Bölgesi için ise “Karadeniz Bölgesi İklim Değişikliği Eylem Planı’nın”¹² hazırlanması gösterilebilir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019b: 38).

Sonuç olarak, AKP hükümetlerinin 2002-2019 yılları arasında uluslararası ve ulusal düzeyde yaptığı çalışmalarda konuyu açık bir sorun olarak ifade ederek normal siyasi alana özellikle ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınma söylemleriyle taşıdığı, sorunu idari, finansal ve kurumsal yapılandırmalarla siyasi karar alma mekanizmaları ve süreçleri içerisinde ele aldığı, sorundan kaynaklanan sınırlı da olsa bir sorumluluk oluşturduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle, Türkiye hükümet seviyesinde iklim değişikliğini bir yandan ağırlıklı olarak sürdürülebilir kalkınma ile ele almakta bir yandan da konuyu sorunsallaştırdığı süreçte normal bürokrasi içerisinde değerlendirip, siyasallaştırmaktadır.

4. SONUÇ

1960’lardan itibaren hem akademik çalışmalarda hem de uluslararası siyasette yer bulmaya başlayan çevre ve güvenlik arasındaki ilişki, 1980’li yıllara gelindiğinde güvenlik kavramının genişleyip derinleşmesiyle daha sistematik bir yaklaşımla ele alınmaya başlamıştır. Başta iklim değişikliği olmak üzere çeşitli çevre sorunlarının temelde çevrenin sürdürülebilirliğini etkilerken, insan yaşamına ve ekonomiye de tehdit oluşturması ulusal ve uluslararası siyasetin gündeminde de kendine yer bulmuştur. Bunun sonucunda 1990’lı yıllardan itibaren iklim değişikliği gibi ortak ve küresel bir soruna karşı uluslararası işbirliğini sağlamak amacıyla uluslararası diplomatik çalışmaların ivme kazandığı bir süreç başlamıştır.

Ancak ekonomi, enerji, kalkınma, teknoloji gibi diğer birçok konuyla yakından bağlantılı olan iklim değişikliği sorunu, farklı siyasi aktörler tarafından çeşitli şekillerde algılanmakta ve yansıtılmaktadır. Benzer şekilde, iklim değişikliğinin etkileri farklı coğrafi bölgelerde farklı şekillerde yaşanmaktadır. Bu çerçevede, bu çalışma özellikle son 20 yıldır iklim değişikliğinin etkilerinin görüldüğü ve gelecekte de iklim değişikliğinden önemli derecede etkilenmesi beklenen bir ülke olan Türkiye’nin, 2002-2019 yılları arasında iktidarda bulunan AKP hükümetlerinin yönetimi süresince iklim değişikliği algısının çevre ve güvenlik ilişkisi temelinde güvenlikleştirme ve siyasallaştırma bağlamında incelemektedir.

¹² Karadeniz Bölgesi İklim Değişikliği Eylem Planı ile ilgili detaylı bilgi için bkz. (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019c).

Waever'in de belirttiği üzere, bir sorunun açık ve görünür kılınması, bu soruna yönelik kararların verilmesi ve bundan kaynaklanan bir sorumluluğun ortaya çıkması bizi söz konusu sorunun siyasallaştırılması sonucuna götürmektedir (Waever, 2003: 12). Bu tanımdan yola çıkarak, Türkiye'nin hükümet seviyesinde iklim değişikliği algısına baktığımızda iklim değişikliğinin bir sorun olarak benimsendiği, uluslararası müzakerelere kendi menfaati çerçevesinde aktif katılım gösterdiği, Ulusal Bildirimlerle iklim değişikliğine yönelik çalışmalarını sunduğu, ulusal ölçekte bu soruna yönelik İDES, İDEP, Hükümet Programları ve Kalkınma Planları gibi belgelerle konu hakkında planlar yapıp karar verilmesine yönelik çalışmalar yürüttüğü görülmektedir. Fakat tüm bu çalışmalarda, örneğin ada ülkelerinde olduğu gibi, iklim değişikliğinin birincil sorun olarak algılanmadığı ya da olağanüstü önlemler alınmasını gerektiren bir sorun olarak nitelenmediği görülmektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse, örneğin Yeni Zelanda ve Avustralya iklim değişikliğini bir tehdit olarak nitelerken askeri kuvvetlerinin kullanımı ve savunma politikalarında dönüşüme giderek iklim değişikliğiyle mücadelede yer vermekte, Tuvalu, Kiribati ve Fiji gibi ülkeler ise iklim değişikliğini ulusal güvenliklerine acil ve birincil öncelikli bir tehdit olarak nitelemektedir. Türkiye ise, iklim değişikliğini bir tehdit olarak nitelerken bu soruna yönelik söylemlerle, politika yapımı ve kaynak aktarımıyla belirgin kılmaktadır. Ancak çalışma kapsamında incelenen AKP hükümetleri temelinde Türkiye'nin iklim değişikliğini acil önlemlerin alınmasını gerektiren öncelikli güvenlik sorunu olarak görmek yerine sorunu siyasallaştırdığı görülmektedir. Bununla birlikte, bu dönemde konunun siyasallaştırılmasının ağırlık kazanması başka dönemlerde veya farklı siyasi ve siyasi olmayan aktörler tarafından güvenlik konusu yapılmayacağı anlamına gelmemelidir. İkinci olarak, iklim değişikliği genel olarak ekonomik değerlerin ön planda tutulduğu sürdürülebilir kalkınma temelinde ve şehirleşme çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu durum en açık şekilde çevre konusunun hükümet nezdinde idari yapılanması ve kurumsallaşmasında görülmekte, çevre konuları şehirleşme konularıyla birleştirilerek Çevre ve Şehircilik Bakanlığı yetkisine bırakılmaktadır.

Öte yandan, Türkiye'nin enerji talebindeki artışı karşılayabilmek için sera gazı emisyonuna temel katkı sağlayan kömürle çalışan termik santralleri artırma girişimi ve 2000'li yıllarda sera gazı emisyonunda artış eğilimi içerisinde olması iklim değişikliğiyle mücadeledeki plan ve politikalarının uygulamaya geçirilmesi konusundaki tutarlılığının sorgulanmasına da neden olmaktadır. Örneğin, hükümetlerin iklim eylemlerini izleyen Climate Action Tracker'in¹³ son değerlendirmesinde, Türkiye'nin yenilenebilir enerji kaynaklarını çeşitlendirirken aynı zamanda enerji talebini karşılamak için sera gazı emisyonuna katkıda

¹³ Climate Action Tracker ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Climate Action Tracker (2020).

bulunan termik santrallere de başvurduğunu, iklim değişikliği politikalarının uygulanmasında az ilerleme gösterdiğini ve Paris Anlaşması'nı hala onaylamadığını belirtmiş, “rol model” (*role model*) ve “kritik derecede yetersiz” (*critically insufficient*) arasında altı gruplandırmadan oluşan değerlendirmede Türkiye'yi 2019 yılı itibariyle, son sırada olan “kritik derecede yetersiz” kategorisinde değerlendirmiştir (Climate Action Tracker, 2019). Termik santral çalışmaları konusunda Eylül 2019'da Adana'da biyolojik koruma alanı olmasına rağmen Sugözü Kumsalı'nda Hunutlu Termik Santral¹⁴ inşasına başlanmasını örnek vererek, bu çalışmaların Türkiye'nin 2030 yılına kadar kömür kullanımını azaltma ihtiyacıyla çeliştiğini belirtmektedir (Climate Action Tracker, 2019).

Türkiye'nin uluslararası müzakere süreçlerini geriden takip etmesi ve finansal konulara takılı kalmış olması, Paris Anlaşması'nı onaylamamakta ısrarcı olması ve iklim değişikliğini sürdürülebilir çevrenin sağlanmasından ziyade ağırlıklı olarak sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme ve şehirleşme ile ilişkilendirmesi iklim değişikliğiyle mücadelede önceliklerinin neler olduğunu sorgulamamıza neden olmaktadır. Bununla birlikte, son dönemde özellikle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı nezdinde iklim değişikliğinin artık bir “milli güvenlik” konusu olarak nitelendirilmeye başlanması, Türkiye'nin ilerleyen zamanlarda hükümet seviyesinde iklim değişikliğine yönelik politikalarında değişiklik gösterebileceğinin bir göstergesi de olabilir (Boztepe ve Aydın, 2019).

Bu çalışma Türkiye'nin iklim değişikliğine olan yaklaşımını Kopenhag Okulu'nun siyasallaştırma ve güvenikleştirme bağlamında ve temel siyasi aktör olan hükümetler nezdinde değerlendirmiştir. Dolayısıyla, bu çalışmanın kapsamı dışında kalan bazı sorular, örneğin Türkiye'de iklim değişikliği ile mücadele konusunda ulusal ve uluslararası siyasi gelişmelerin pratikte ne kadar ve ne şekilde uygulandığı, hükümetin söylemlerinde bir değişiklik olup olmadığı ilerideki çalışmalar tarafından araştırılabilir. Bunun yanı sıra, Türkiye'de hükümet dışında siyasi ve siyasi olmayan aktörlerin (asker, siyasi partiler, medya, sivil toplum örgütleri, vb.) çevre ve iklim değişikliğini güvenikleştirip güvenikleştirmediği gibi sorular da konunun Türkiye örneğinde daha kapsamlı ele alınmasını sağlayabilir.

¹⁴ Sugözü Kumsalı'nda Hunutlu Termik Santrali ile ilgili detaylı bilgi için bkz. TEMA (2019).

KAYNAKÇA

Adger, Neil W. (2010), "Climate Change, Human Well-Being and Insecurity", *New Political Economy*, 15 (2): 275-292.

Akgül-Açıkmeşe, Sinem (2011), "Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri", *Uluslararası İlişkiler*, 8 (30): 43-73.

Apak, Günay ve Bahar Ubay (2007), *Türkiye İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildirimi* (Ankara: Çevre ve Orman Bakanlığı).

Barnett, Jon (2003), "Security and climate change", *Global Environmental Change* 13: 7-17.

Barnett, Jon (2007), "Environmental Security and Peace", *Journal of Human Security*, 3 (1): 4-16.

Barnett, Jon (2017), "Çevre Güvenliği", Alan Collins (Der.), *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları* (İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi): 190-207 (Çev. Nasuh Uslu).

Barnett, Jon ve Neil Adger (2005), "Security and Climate Change: Towards an Improved Understanding", *Human Security and Climate Change Workshop*: 1-21

Baysal, Barış ve Uluç Karakaş (2017), "Climate Change and Security: Different Perceptions, Different Approaches", *Uluslararası İlişkiler*, 14 (54): 21-44.

Boztepe, Ayşe Ş. ve Zehra Aydın (2019), "Çevre ve Şehircilik Bakanı Kurum: İklim değişikliği artık milli güvenlik meselesidir", <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cevre-ve-sehircilik-bakani-kurum-iklim-degisikligi-artik-milli-guvenlik-meselesidir/1670283> (15.06.2020).

Brown, Lester R. (1977), "Redefining National Security", *Worldwatch Institute*, *Worldwatch Paper No. 14*: 2-46.

Brown, Oli, Anne Hammill ve Robert McLeman (2007), "Climate change as the 'new' security threat: implications for Africa", *International Affairs*, 83 (6): 1141-1154.

Buzan, Barry (1983), *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations* (Brighton: Wheatsheaf Books).

Buzan, Barry, Ole Wæver ve Jaap de Wilde (1998), *Security: A New Framework For Analysis* (Colorado: Lynne Rienner Publishers).

Buzan, Barry ve Ole Waever (2003), *Regions and Power: The Structure of International Security* (New York: Cambridge University Press).

Carrington, Damian (2019), “Why the Guardian is changing the language it uses about the environment”, <https://www.theguardian.com/environment/2019/may/17/why-the-guardian-is-changing-the-language-it-uses-about-the-environment> (04.12.2020).

Climate Action Tracker (2019), “Turkey”, <https://climateactiontracker.org/countries/turkey/>, (16.06.2020).

Climate Action Tracker (2020), “About”, <https://climateactiontracker.org/about/>, (16.06.2020).

Council of the European Union (2008), “Climate Change and International Security. Paper from the High Representative and the European Commission to the European Council S113/08”, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/report_s/99387.pdf (19.11.2020).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2010), *Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023* (Ankara).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2011), *İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı 2011-2023* (Ankara).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2012), *Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2023* (Ankara).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2013), *Türkiye İklim Değişikliği 5. Ulusal Bildirimi* (Ankara).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2014), “Bakan Güllüce Birleşmiş Milletler İklim Zirvesi'nde Konuştu”, <https://csb.gov.tr/bakan-gulluce-birlesmis-milletler-iklim-zirvesi-nde-konustu-bakanlik-faaliyetleri-1208> (02.12.2020).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2016), *Türkiye İklim Değişikliği 6. Ulusal Bildirimi* (Ankara).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2018a), *Türkiye'nin Yedinci Ulusal Bildirimi* (Ankara).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2018b), “Paris Anlaşması”, <https://iklim.csb.gov.tr/paris-anlasmasi-i-98587>, (04.07.2019).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2019a), 2020 Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu (Ankara).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2019b), 2020 Yılı Bütçe Sunuşu TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu (Ankara).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2019c), “Bakan Kurum Karadeniz Bölgesi İklim Değişikliği Eylem Planını Açıkladı”, <https://csb.gov.tr/bakan-kurum-karadeniz-bolgesi-iklim-degisikligi-eylem-planini-acikladi-bakanlik-faaliyetleri-26574> (08.06.2020).

Devlet Planlama Teşkilatı (1984), Beşinci Kalkınma Planı (1985-1989) (Ankara).

Devlet Planlama Teşkilatı (1989), Altınca Kalkınma Planı (1990-1994) (Ankara).

Devlet Planlama Teşkilatı (2000a), İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyon Raporu (Ankara).

Devlet Planlama Teşkilatı (2000b), Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005 (Ankara).

Devlet Planlama Teşkilatı (2006), Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) (Ankara).

Diez Thomas, Franziskus von Lucke ve Zehra Wellmann (2016). The securitisation of climate change: Actors, processes and consequences (New York: Routledge).

Emmers, Ralf (2017), “Güvenlikleştirme”, Alan Collins (Der.), Çağdaş Güvenlik Çalışmaları (İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi): 131-144 (Çev. Nasuh Uslu).

Enerji Atlası (2019), "Kömür ve Linyit Yakıtlı Termik Santraller", <https://www.enerjiatlası.com/komur/> (20.11.2019).

Gazete Duvar (2019), “Greta ve arkadaşları, Türkiye dahil beş ülkeyi BM'ye şikayet etti”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2019/09/24/greta-ve-arkadaslari-turkiye-dahil-bes-ulkeyi-bmye-sikayet-etti/> (16.05.2020).

Gönenç, Defne ve Ayşegül Kibaroğlu (2017), “İklim Güvenliği Kavramının Türkiye İklim Politikasındaki Yeri”, Alternatif Politika, İklim Değişikliği ve Enerji Özel Sayısı: 1-26.

Gündoğan, Arif C., Dursun Baş, Rifat Ünal Sayman, Yunus Arıkan ve Gülçin Özsoy (2015), A'dan Z'ye İklim Değişikliği Başucu Rehberi (Ankara: REC Türkiye).

Harvey, Fiona (2020), “Greta Thunberg and children’s group hit back at attempt to throw out climate case”, <https://www.theguardian.com/environment/2020/may/05/greta-thunberg-and-childrens-group-hit-back-at-attempt-to-throw-out-climate-case> (16.05.2020).

Hayes, Jarrod ve Janelle Knox-Hayes (2014), “Security in Climate Change Discourse: Analyzing the Divergence between US and EU Approaches to Policy”, *Global Environmental Politics*, 14(2): 82-101.

Hazine ve Maliye Bakanlığı (2012), “Ödenek Cetveli”, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/04/2012-%C3%96denek-Cetveli-4.pdf> (29.12.2019).

Hazine ve Maliye Bakanlığı (2018), “Ödenek (A), Gelir (B) ve Finansman (C) Cetvelleri”, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/04/2012-%C3%96denek-Cetveli-4.pdf> (29.12.2019).

Hürriyet (2014), “Cumhurbaşkanı Erdoğan iklim Zirvesi'nde konuştu”, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-iklim-zirvesinde-konustu-27262342> (01.12.2020).

IPCC (2007), *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment (Cambridge)*.

IPCC (2014), *Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change (Geneva)*.

IPCC (2018), *Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty*.

İklim Haber (2019), “COP 25 Sona Erdi: İklim Adaleti Görmezden Gelindi, Zirve Beklentileri Karşılamaı”, <https://www.iklimhaber.org/cop25-sona-erdi-iklim-adaleti-gormezden-gelindi-zirve-beklentileri-karsilamadi/> (03.06.2020).

Kalkınma Bakanlığı (2013), *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) (Ankara)*.

Keleş, Ruşen ve Can Hamamcı (2005), *Çevre Politikası (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları)*.

Kılıçaslan, Emine (2016), “Kopenhag Okulu”, Hasret Çomak (Ed.), *Uluslararası Güvenlik (İstanbul: Beta): 45-64*.

Lee, James R. (2009), *Climate Change and Armed Conflict: Hot and Cold Wars* (New York: Routledge).

Mala, Pratika (2019), "PM states climate related disasters are national security threat number one for Fiji", <https://fijivillage.com/news/PM-states-climate-related-disasters-are-national-security-threat-number-one-for-Fiji-29rks5/> (25.11.2020).

McDonald, Matt (2013), "Discourses of Climate Security", *Political Geography*, 33: 42-51.

McDonald, Matt (2018), "Climate Change and Security: Towards Ecological Security?", *International Theory*, 10 (2): 153-180.

McDonald, Matt (2020), "After the Fires? Climate Change and Security in Australia", *Australian Journal of Political Science*: 1-18.

Meteoroloji Genel Müdürlüğü (2020), 2019 Yılı İklim Değerlendirmesi (Ankara).

NATO (1991), "Strategic Concept", https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm# (24.01.2019).

Neziroğlu, İrfan ve Tuncer Yılmaz (2013), *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri: Cilt 10 - (11 Ocak 1999 -)* (Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları).

New Zealand Ministry of Defence (2018a), *Strategic Defence Policy Statement 2018* (New Zealand: Ministry of Defence).

New Zealand Ministry of Defence (2018b), *The Climate Crisis: Defence Readiness and Responsibilities* (New Zealand: Ministry of Defence).

Obi, Cyril (2000), "Globalised Images of Environmental Security in Africa", *Review of African Political Economy*, 27 (83): 47-62.

OECD (2019), "Environmental Performance Reviews: Turkey Highlights 2019", <https://www.oecd.org/turkey/oecd-environmental-performance-reviews-turkey-2019-9789264309753-en.htm> (04.07.2019).

Purvis, Nigel ve Joshua Busby (2004), "The Security Implications of Climate Change for the UN System", *Environmental Change and Security Project Report*, (10): 67-73.

Resmi Gazete (1983), "Çevre Kanunu: Kanun No. 2872", <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18132.pdf> (30.11.2020).

Resmi Gazete (1991), “Çevre Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname: Sayı: 20967”, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20967.pdf> (30.11.2020)

Resmi Gazete (2011), “Bakanlar Kurulu Hakkında Yapılan Güvenoylamasına İlişkin Karar, Karar No. 998”, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110717-1.htm> (12.10.2019).

Sandıklı, Atilla ve Bilgehan Emeklier (2012), “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, Atilla Sandıklı (Der.), Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri (İstanbul: Bilgesam Yayınları): 3-67.

Saygın, Hasan ve Füsün Çetin (2018), Küresel İklim Rejimindeki Gelişmeler ve Türkiye'nin Durumu (İstanbul: Der Yayınları).

Scheffran, Jürgen (2008), “Climate Change and Security”, Bulletin of the Atomic Scientists, 64 (2): 19-26.

Scott, Shirley V. (2012), “The Securitization of Climate Change in World Politics: How Close have We Come and would Full Securitization Enhance the Efficacy of Global Climate Change Policy?”, Review of European Community & International Environmental Law, 21 (3): 220-230.

Scott, Shirley V. (2015), “Implications of Climate Change for the UN Security Council: Mapping the Range of Potential Policy Responses”, International Affairs, 91 (6): 1317-1333.

Şahin, Ümit (2014), Türkiye'nin İklim Politikalarında Aktör Haritası (İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi).

T.C. Cumhurbaşkanlığı (2019), “President Erdoğan attends UN Climate Action Summit”, <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/109765/president-erdogan-attends-un-climate-action-summit-2019-> (19.11.2019).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2018), “2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı”, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/2019_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf (22.10.2019).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019a), “2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı”, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/2020_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf (11.11.2019).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019b), On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) (Ankara).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2020), “Kalkınma Planları”, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/> (19.11.2020).

Talu, Nuran ve Habip Kocaman (2019), Türkiye'de İklim Değişikliğiyle Mücadelede Politikalar, Yasal ve Kurumsal Yapı (Ankara: İklimİN).

TBMM (2003), “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Katılımımızın Uygun Bulunduğuna Dair Karar”, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc088/kanuntbmmc088/kanuntbmmc08804990.pdf (28.10.2019).

TBMM (2009), “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Yönelik Kyoto Protokolüne Katılımımızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, Kanun No: 5826”, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc093/kanuntbmmc093/kanuntbmmc09305836.pdf (13.11.2019).

TEMA (2019), “Koruma altındaki kumsala Çin'den termik santral”, http://www.tema.org.tr/web_14966-2_1/entitalfocus.aspx?primary_id=2152&target=categorial1&type=2&detail=single (16.06.2020).

Trombetta, Maria J. (2008), “Environmental Security and Climate Change: Analysing the Discourse”, Cambridge Review of International Affairs, 21 (4): 585-602.

Turkish Statistical Institute (2020), “Turkish Greenhouse Gas Inventory 1990-2018”, <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul> (03.06.2020).

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık (2014), “62. Hükümet Programı”, <https://www.memurlar.net/common/news/documents/481857/hprogram.pdf> (12.10.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık (2015), “64. Hükümet Programı”, https://www.aa.com.tr/uploads/TempUserFiles/64.hukumet_programi.pdf (01.11.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık (2016), “65. Hükümet Programı”, <https://www.akparti.org.tr/haberler/65-hukumet-programi/> (01.11.2019).

UN Environment Programme (2007), Sudan Post-Conflict Environmental Assessment (Switzerland: UNEP)

UN General Assembly (2009), “Climate change and its possible security implications(A/RES/63/281)”, <https://digitallibrary.un.org/record/656156> (19.11.2020).

UN Secretary-General (2007), “A Climate Culprit In Darfur by Ban Ki-moon”, <https://www.un.org/sg/en/content/sg/articles/2007-06-16/climate-culprit-darfur> (25.11.2020).

UN Security Council (2020), “8699th meeting. Maintenance of international peace and security”, <https://undocs.org/en/S/PV.8699> (19.11.2020).

UNFCCC (1998), “Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change”, <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf> (27.03.2019).

UNFCCC (2001), “Amendment to the list in Annex II to the Convention, Decision 26/CP.7”, <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/docs/cop7/13a04.pdf> (17.11.2019).

UNFCCC (2010), “The Cancun Agreements: Outcome of the work of the Ad Hoc Working Group on Long-term Cooperative Action under the Convention, 1/CP.16”, <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/docs/2010/cop16/eng/07a01.pdf> (15.11.2019).

UNFCCC (2014), “Parties included in Annex I to the Convention whose special circumstances are recognized by the Conference of the Parties, Decision 21/CP.20”, <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/docs/2014/cop20/eng/10a03.pdf> (17.12.2019).

UNFCCC (2015), “Republic of Turkey Intended Nationally Determined Contribution”, https://www4.unfccc.int/sites/submissions/INDC/Published%20Documents/Turkey/1/The_INDC_of_TURKEY_v.15.19.30.pdf (18.11.2019).

UNFCCC (2020), “Parties & Observers”, <https://unfccc.int/parties-observers> (03.07.2020).

United Nations (1992), “United Nations Framework Convention on Climate Change”, <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf> (19.02.2019).

United Nations (2019), “Communication to the Committee on the Rights of the Child”, <https://childrenvsclimatecrisis.org/wp-content/uploads/2019/09/2019.09.23-CRC-communication-Sacchi-et-al-v.-Argentina-et-al-Redacted.pdf> (16.05.2020).

Waever, Ole (1995), “Securitization and Desecuritization” Ronnie D. Lipschutz (ed.), On Security (New York: Columbia University Press): 46-86.

Waever, Ole (2003), “Securitisation: Taking Stock of a research programme in Security Studies”, <https://docplayer.net/62037981-Securitisation-taking-stock-of-a-research-programme-in-security-studies.html> (05.04.2019).

Wellmann, Zehra (2014), Turkey and Climate Change: An Evolving Issue in a Developing Country or No Change for Climate Change?, ClimaSec Working Paper #3 (Tübingen: University of Tübingen, DFG).

World Meteorological Organization (2020), WMO Statement on the State of the Global Climate in 2019 (Switzerland: World Meteorological Organization).

Ek.1: Analizde Kullanılan Birincil Kaynaklar

Zaman Aralığı	Analiz Edilen Kaynaklar	Sayısı
2000-2019	Türkiye'nin dahil olduğu uluslararası müzakereler (COP), uluslararası sözleşmeler (UNFCCC, Kyoto Protokolü ve Paris Anlaşması)	20 COP Zirvesi, 3 Uluslararası Anlaşma
1990-2018	Türkiye İklim Değişikliği Ulusal Bildirimleri	4
2010	İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023	1
2011	İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023	1
2012	İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2023	1
2002-2020	Hükümet Programları	7
2019	2020 Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu	1
2007-2023	Kalkınma Planları	3
2019	Resmi Söylemler (Cumhurbaşkanlık, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı)	4